

103. Запис від Парфиненка А.З. від 18.12.1991 р. // Там само. — С. 129-130.
104. Польовий Ренат. Кобзарі в моєму житті. — К.: Діокор, 2003. — 104 с.
105. Словник таємної мови українських лірників та шаповалів (близько 1000 слів). — <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm> 17.11.2007. (Копія родинний архів А.М. Трембіцького (Хмельницький)).
106. Малюта І. Гомін, гомін по світлиці... // Українська культура. — 1999. — № 4. — С. 12-13.
107. Сіцінський Є. Лірницькі пісні, записані с. Мазники Летичівського повіту, 1881 р. // Хмельницький обласний краєзнавчий музей. — ДК 5295. — 83 арк.; Його ж. Лірницькі пісні. Матеріали народної словесності. Авторський рукопис. 1930 р. // Приватний архів Сергія Єсюніна (Хмельницький). — 6 арк.
108. Коваль Роман. З Лісоволом на Поділля // Незборима нація. — 2006. — Ч. 2 (240). — лютий. — С. 2-3.
109. Кожні два тижні зникає одна мова // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 185. — 9 жовтня. — С. 14.

The article is devoted the state of scientific researches of little know pages of history of becoming, creation and usage of Ukrainian cant by lira poet's and kobza player's society — Ukrainian "blind" wardering epic art.

Keywords: lira poet, kobza player, epic band, cant, secret language, abuse.

Отримано: 21.11.2007 р.

УДК 811.161.2'373.2

А. В. Івасенко

Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича

ФУНКЦІЇ ФОРМАНТА —КА В УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩЕВИХ НАЗВАХ XVI ст. (НА МАТЕРІАЛАХ ОПИСУ КОРОЛІВЦИН РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ)

У статті висвітлюється історія розвитку та основні функції форманта *-ка* в українській антропонімії, зроблена спроба класифікації прізвищевих назв XVI ст. із суфіксом *-ка*.

Ключові слова і словосполучення: прізвищеві назви, формант, суфікс, апелятив, етимологія, антропонім, антропоніміка, патронім.

Серед прізвищевих назв, які виступають у досліджуваних пам'яток XVI ст., значне місце займають прізвищеві назви із формантом *-ка*. Це давній поліфункціональний формант, який ще у допрізвищевий період у одних іменників виражав демінутивність, в інших — предметність, ще в інших — продукт діяльності. У XI-XIII ст. формант *-ка* уживався тільки для іменників жіночого роду, а відтак він розширив свої функції і став вживатися для назв чоловічого роду, ставши засобом вираження зменшувальних форм [1, с.86].

Питання функції форманта *-ка* в певній мірі у своїх працях висвітлюють В.Сімович, Л.Гумецька, Л.Худаш, Й.Керста, І.Фаріон, П.Чучка. У своїй праці П.Чучка припускає, що перші імена із суфік-

сом *-ка* треба вбачати вже у записах із Варадинських реєстрів, тобто в записах першої половини XIII ст.: *Myska, Misca, Pouka*, у XV ст. вчений фіксує вже більш певні приклади типу *Marusca* [12, с.61]. У XVI ст. ми знаходимо ще більше прикладів із цим формантом: *Czaika Andrei (I,62), Cziupka Hriczko (I,63), Dubrowka Anarei (I, 68), Dudka Wasko (I, 69), Gomolka Ihnath (I, 72)*.

В. Сімович вважає, що емоційне навантаження суфікса *-ка* хитається у спектрі між відтінком глузування з когось та пестливості, пов'язаної з фемінітивним засобом вираження роду [8, с.5]. Та у XVI ст. частина утворень із суфіксом *-ка* вже втратила відтінок здрібнілості чи пестливості й тепер виступає нейтральною щодо експресії: *Herka Barthlomyey (I, 83), Holowienka Mihailo (I, 83), Kuczorka Chwedko (I, 177)*.

Учений-мовознавець І. Фаріон, зазначає, що на антропонімічному ґрунті для суфікса *-ка* властива двоїста природа: поєднання демінутивного значення з предметним. Та припускає, що на антропонімічному ґрунті для суфікса *-ка* допустима стилістично маркована функція, якої він набуває у прізвищевих назв чоловічої статі. [9, с.61]

Основну увагу в нашому дослідженні ми хочемо зосередити на проблемі творення, класифікації прізвищевих назв XVI ст. із формантом *-ка*. Давні українські антропоніми з функціонально-семантичним навантаженням формантів, які вживалися для творення прізвищевих назв вивчалися мало, тому такі дослідження актуальні та перспективні для української лінгвістики. Адже виділення суфіксів у структурі прізвищевих назв — це перший крок до з'ясування не тільки їхньої етимології, але й мотивів виникнення. Виявлення структури прізвищевих назв має суттєве значення для відновлення тих мовних одиниць, що втратили апелятивні бази.

Серед антропонімів у пам'ятках української мови XVI ст. утворення з формантом *-ка* досить часті. Виявлений матеріал зібраний на основі «Жерел до історії України-Руси» (Т. I-III) дає змогу простежити утворення прізвищевих назв за певними групами лексики, які подає у своїй праці відомий український антропоніміст М.Л.Худаш [11, с.145]:

А. Власне антропонімі прізвищеві назви, що походять від християнських чоловічих та жіночих імен різної структури *Mikulka Wassil (від давньоукр. або пол. здрібніло-пестливого імені Микулка (офіційне Микола [6, с.121], Petriczka (морфологічна відозміна прізвища Петричко від антропоніма Петрик або Петрич + ко), Hirka (імовірно, від особового імені на зразок Гирко (<Аргир — Илчев 133), Григір [13, с.144].*

Б. Назви від власних імен-прізвицьк, первісно взятих переважно з певним забобонно-містичним спрямуванням з різних шарів апелятивної лексики: а) від назв органів та частин тіла людини: *Ноіowka Chwedor (1. Від апелятива головка — «мала голова», «розумна голова» чи якесь інше значення. 2. Від антр. Голова [13, с.150], Hubka Andrei (1. Від антропоніма. губа в її анатомічному значенні + -ан [13, с.163], 2. Від губи — в окремих селах на Львівщині губами називають гриби).*

б) від назв одяжі, тканин чи взуття: Korunka Demko (від діалектного мереживо).

в) від назв їжі, продуктів харчування та напоїв: Gomolka Ihnath (від польської антропооснови *gotuia* чи *gotiua* — «головка сиру» [4, с.559], «куляста брила чогось м'якого, напр., масла, сиру [14, с.137] + -ич. Прізвище Homola є у чехів [15, с.84], Gomola — у поляків [14, с.122), Horcziczka Onusko (від *girčicia* — трав'яниста олійна рослина з родини хрестоцвітних. 2. Приправа до страви), Polywka Macz (1. Рідка приправа, яку додають у страву для покращення її смаку; підлива соус. 2. діал. юшка, суп).

г) від назв тварин, птахів, риб і комах: Herka Barthlomyey (1. Від **Гера+ка**. 2. Морфологічна видозміна *n-ща Герко*. 3. Від пол. діал. **Herka** — «білка» [13, с.142]. Hoіowienka Mihaiio (головенка від голівень — прісноводна риба родини карпових з товстою головою і широким лобом або від голівешка — недогоріле обвуглене або тліюче поліно), Kaninka Senko (від антр. *Каня*, співвідносного з *апел. каня* — «яструб, сокіл». Kaczka Hawriio (від *апел. качка* — водоплавний, свійський, дикий птах), Kozka Gnoy (від *апел. коза* у зн. «свійська розата тварина», Kunka (від *куна* — те саме, що *кунія*), Woronka Iwan.

д) від назв рухомих предметів побутово-господарського вжитку: Koiodka Misiecz (1. від укр. *апел. колода* — «стовбур зрубаною дерева», «обрубок товстої деревини» 2. Від колодка — шматок дерева, вирізаний у формі ступні людини, який використовують при шитті взуття), Liska Iaczko (те саме, що *волосінь; ліщина*), Pleskanka Piotr (1. Глиняста посудина плескатої форми. 2. Що-небудь, що має сплющену плескату форму (круг сиру, шматок масла), Spiczka Andrei (від *сірник* — тонка дерев'янна паличка з голівкою із легкозаймистої речовини), Zylka (зменшено від *жила*. Нитка виготовлена з сухожилля).

В. **Апелятивно-антропонімі прізвищеві назви**. До цієї категорії М.Л.Худаш відносить, в першу чергу, різні види первісно-індивідуальних побутово-вуличних прізвиськ, включаючи сюди і образні, емоційно-експресивні, нерідко метафоричні професіональні прізвиська і прізвиська за певним родом заняття. Kuczorka Chwedko (від *сли. kucetka* — «локон кучерявого волосся»), Lyska (вимерле прізвище *Лиска*, як і *суч. клички тварин Лыско, Лысько, котрі дають коням, баранам, собакам, волам з білою ознакою на чолі, засвідчує давній спосіб іменування людей за ознаками зовнішності*. 2. Фонет. вар *n-ща Леско*) [13, с.340]. Сюди ж відносимо такі вуличні прізвиська: Moliawka Jurek, Morda(n)ka Ziniecz, Pıkawka Hricz, Rozwalka Piotr, Suroieska Mathwyey, Suruborka Iwan.

При розгляді питання про функції форманта *-ка* у прізвищевих назвах слід вказати і на те, що існує ряд прізвищевих назв з цим суфіксом, виявити функцію якого досить важко. Очевидно, що прізвищеві назви, котрі дійшли до нас, часто зазнавали глибоких змін і їх значення залишається для нас незрозумілим. Тому такі прізвищеві назви, як Bukathka Stanislaus, Mreska Andrzej, Sepiotka, ми відносимо до назв із неясним значенням.

Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що на основі даних «Жерел до історії України-Руси» (Т. I-III) можна говорити про такі функції форманта *-ка* в прізвищевих назвах XVI ст.:

- 1) основною функцією форманта *-ка* є приналежність переважно до патронімної функції;
- 2) прізвищеві назви із формантом *-ка* переважно відносяться до власнеантропонімних прізвищевих назв;
- 3) частина утворень із формантом *-ка* втратила відтінок здрібнілості чи пестливості і тепер виступає нейтральною щодо експресії.

Список використаних джерел

1. Бевзенко С.П. Исторична морфологія української мови. Нариси зі словозміни та словотвору. — Ужгород: Закарп. обл. вид-во, 1960. — 416 с.
2. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. — К.: В-во АН УРСР, 1958. — 298 с.
3. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV — XVII ст. — К.: Наукова думка, 1988. — 119 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О.С. Мельничук). — К.: Наукова думка, 1983 — 1989.
5. Жерела до історії України-Руси. — Львів, 1895-1900. Т. 1-3.
6. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. — К.: Наукова думка, 1984. — 152 с.
7. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. — К.: Наукова думка, 1966. — 215 с.
8. Сімович В. Историчний розвиток українських (здрібнелих та згрубілих) чоловічих хресних імен із окремішньою увагою на завмерлі суфікси. — Прага, 1931.
9. Фаріон І.Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII — XIX ст. (з етимолог. словником). — Л., 2001.
10. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. — К.: Наукова думка, 1977. — 235 с.
11. Худаш М.Л. До питання класифікації прізвищевих назв XIV-XVIII ст. // З історії української лексикології. — К.: Наукова думка, 1980.
12. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена). — Ужгород, 1970.
13. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: Историко-етимологічний словник. — Львів: вид-во «Світ», 2005. — 648 с.
14. Bubak J. Nazwiska ludności dawnego starostwa Nowotarskiego. — Wrocław etc, 1970 — 1971. — Т. 1-2.
15. Moldanová Dobrava. Nase příjmení. Praha: Mlada fronta, 1983. — 288 с.

The article highlights the history of formation and major functions of the formant *-k* in the Ukrainian anthroponomy, the classification of surname terms of the 16th century with the suffix *-k* has been made.

Key words and phrases: surname terms, a formant, a suffix, an appealing, etymology, anthroponomy, patronymics.

Отримано 7.05.2008 р.